

УДК 37.013.2

ОСНОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ І СПРЯМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

І.М. Силадій, здобувач НПУ імені М.П. Драгоманова

Основні технології і спрямування педагогічного дискурсу зумовлені його сутністю, різновидами та етапами розгортання. Власне педагогічний дискурс є такою педагогічною технологією, яка не тільки акумулює в собі, але й реалізує у навчально-виховному процесі різні освітні моделі та технології. Об'єднуючи в собі їх зміст, форми і засоби, педагогічний дискурс моделює шляхи освоєння конкретного навчального матеріалу, а також логіку, структуру й інтенсивність навчального процесу. Водночас педагогічний дискурс передбачає співтворчість педагога і вихованця в ситуації педагогічної взаємодії, під час якої відбувається педагогічне перетворення людини. Основними етапами цього процесу є моделювання передового педагогічного досвіду, схематизація й алгоритмізація педагогічної, управлінської, науково-методичної діяльності, трансформація теоретичних освітніх моделей та упровадження в педагогічну практику створеного досвіду.

Ключові поняття: *людина, освіта, педагогічний дискурс, технології педагогічного дискурсу, напрями педагогічного дискурсу, елементи педагогічного дискурсу.*

Традиційно під педагогічним дискурсом розуміється об'єктивно існуюча динамічна система ціннісно-сислової комунікації суб'єктів освітнього процесу, яка функціонує в освітньому середовищі, що складається з учасників дискурсу, педагогічних цілей, цінностей та змістовної складової. Головна мета педагогічного дискурсу – забезпечення набуття учасниками випереджаючого досвіду в проектуванні та оцінці будь-якого педагогічного або соціального явища відповідно до норм діяльності.

Для розуміння сучасних напрямів педагогічного дискурсу важливою є проблема його типології. У сучасній науковій літературі наявні різні підходи до типології педагогічного дискурсу як складного процесу мовленнєвої поведінки, вербального й невербального обміну інформацією між учасниками комунікації в певній ситуації. Зокрема, Ф. Бацевич пропонує гомогенну класифікацію. Учений зазначає, що використання терміна «дискурс» у різних значеннях дає змогу вченим стверджувати про «розмитість» його поняттєвих меж, однак поняття «дискурс» асоціюється з певними виявами комунікації в суспільстві,

використовуючись у різних значеннях, підлягає типологізації:

- за виявом комунікації в суспільстві дискурс може визначатися як: комунікативний, мовний; вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання;
- за каналами спілкування: візуальний, слуховий; тактильний;
- за різновидами мовлення (формами мовленнєвої діяльності): усний, письмовий;
- за типами й формами мовлення, принципами побудови повідомлення: монологічний; діалогічний; наративний, риторичний, іронічний;
- за тотожністю з предметом дослідження різних наук: соціологічний, політологічний, філологічний;
- за індивідуальними характеристиками мовлення: особистісний, неповторний, колективістський, авторитарний;
- за реалізацією в різних сферах спілкування: юридичний, політичний, газетний, кінодискурс, театральний, рекламний, святковий тощо;
- за етнокультурними особливостями спілкування: міжкультурний, різномовний;
- за функціональним стилем: науковий, діловий, художньо-белетристичний;
- за виявом правил спілкування, способів викладу та втілення прагматичної мети мовців: етикетний, лайливий, дидактичний [1, с. 137–138].

Цікаво, що всі перелічені форми зустрічаються у педагогічному дискурсі. У межах педагогічного дискурсу виділяють підтипи «дидактичний дискурс» (дискурс функціонування теорії навчання й виховання), «навчальний дискурс» (дискурс-процес передачі й засвоєння знань, умінь і навичок). Для визначення особливостей та напрямів саме педагогічного дискурсу необхідно враховувати статусно-рольові характеристики учасників спілкування (в даному випадку вчитель – учень), мету спілкування (соціалізація нового члена суспільства), прототипне місце спілкування (школа). Ядром педагогічного дискурсу є спілкування базової пари учасників комунікації, яке відбувається в комунікативних

ситуаціях, що розглядаються в культурному контексті. Педагогічний дискурс є основою для формування світогляду. Цінності педагогічного дискурсу пояснюються його системоутворюючою метою і відповідають цінностям соціалізації як суспільного явища і організованого соціального інституту [2, с.11].

Педагогічний дискурс належить до інституційних типів дискурсу, але це не заперечує посиленої уваги педагога до психологічних характеристик учасників спілкування – визначальної риси дискурсу особистісно-орієнтованого. Отож, можна стверджувати, що педагогічний дискурс поєднує в собі риси інституціонального та особистісного, в залежності від ступеню нормативної регламентації діяльності, її мети та засобів комунікативної дії.

Педагогічний дискурс слід розглядати одночасно як педагогічну технологію та технологію навчання. Як педагогічна технологія дискурс відображає тактику реалізації освітніх технологій у навчально-виховному процесі за наявності певних умов. Педагогічний дискурс має акумулювати і виражати загальні ознаки та закономірності навчально-виховного процесу незалежно від конкретного навчального предмета. Педагогічний дискурс відображає модель навчально-виховного та управлінського процесів у навчальному закладі, об'єднує в собі їх зміст, форми і засоби. Він може охоплювати й спеціалізовані технології, що застосовуються в інших галузях науки і практики – електронні, нові інформаційні технології, промислові, поліграфічні, валеологічні.

Як технологія навчання (виховання, управління), педагогічний дискурс має моделювати шлях освоєння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах відповідного навчального предмета, теми, питання. За багатьма параметрами він є наближеним до окремої методики. Педагогічному дискурсу притаманні всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок частин, структурна та змістовна цілісність, соціо – і природодоцільність, інтенсивність усіх складових процесу навчання [3, с. 16].

Якщо притримуватися визначення педагогічного дискурсу, наданого Т.В. Єжовою про те, що це вид дискурсу, який створюється суб'єктами освітнього

процесу в комунікативно-мовленнєвої взаємодії на основі ціннісних установок, цілей, знань, рефлексії, здійснюється в розумовій діяльності, промові, тексті, спрямований на пошук і вибір індивідуально особистісних і професійних смислів педагогічної діяльності, виступаючи засобом формування дискурсивно-проективної компетентності [4, с. 96], то очевидним стає те, що до головної технології педагогічного дискурсу належить проектування, як діяльність, спрямована на створення образу бажаного майбутнього і визначення засобів його досягнення в умовах реального існування суб'єкта. Педагогічне проектування покликане змінити існуючу дійсність, підготувати теоретичну базу майбутніх змін для досягнення цілей і завдань, тобто для конструктивного перетворення соціальної та педагогічної реальності. Однак ми не можемо випустити з уваги той факт, що сама реалізація проективної діяльності у педагогічному дискурсі має чи не визначальне значення для всього процесу педагогічного проектування і його результатів, оскільки загальний метод наукового проектування заснований на розробці сценаріїв майбутніх дій [5, с. 1151]. Проектування педагогічного дискурсу, за умови активізації творчого мислення допомагає зрозуміти механізм саморозвитку та самовдосконалення суб'єктів педагогічного дискурсу (студента і викладача, учня і вчителя), забезпечує набуття досвіду конструктивного перетворення педагогічної та соціальної реальності (свідомості, поведінки, діяльності, освітнього середовища). Студент стає активним творчим суб'єктом самостійної діяльності завдяки допомозі викладача, який навчає вмінню вчитися і передати надалі набуті знання і вміння майбутньому учневі. Викладач надає діяльності конфігурацію, в якій студент може випробувати себе в нових ролях і вільно проявити свій вибір і свою відповідальність. У цьому виявляється потенціал особистісно-розвиваючого педагогічного дискурсу [3, с. 4].

Педагогічний дискурс, що має інформаційні, семіотичні, антропологічні та культурологічні витоки, розглядається вченими не тільки як продукт діяльності, але і як процес творення, і ефективність протікання цього процесу визначається цілою низкою зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішні чинники

обумовлені соціальним та освітнім середовищем, в якому створюється і функціонує педагогічний дискурс, а внутрішні чинники пов'язані з особистісними якостями і установками суб'єктів освітнього процесу. Таким чином, факторами проектування педагогічного дискурсу виступають, з одного боку, рефлексивні розвиваючі механізми особистості, з іншого – сама розвиваюча діяльність і з третього – соціальне та освітнє середовище [6, с. 86].

Основними елементами, з яких складаються технології педагогічного дискурсу (насамперед його вербального рівня) визначають такі, як мовленнєвий акт, мовленнєвий крок, мовленнєвий цикл, мовленнєва ситуація, мовленнєва подія, мовленнєва стратегія, мовленнєва тактика [7, с. 17-18]. Мінімальною атомарною одиницею педагогічного дискурсу вважають мовленнєвий акт (мовленнєву дію, мовленнєвий вчинок). Усі дії в сукупності складають мовленнєвий акт. У мовленнєвих актах відображаються мовленнєві національні традиції. Мовленнєвий крок – функціональна одиниця усного дискурсу (процесу реального мовленнєвого спілкування), що служить для втілення мовленнєвого наміру (інтенції) мовця. Мовленнєвий крок – одиниця не фонетичної й не синтаксичної природи, здебільшого збігається з інтонаційним відрізком мовлення – фразою, що складається з кількох мовленнєвих актів. Мовленнєві кроки об'єднуються в крупніші одиниці дискурсу – мовленнєві цикли. Дискурс уроку вважають максимальною одиницею педагогічного дискурсу. Це завершена послідовність мовленнєвих кроків учителя й учнів – цикл мовленнєвих кроків. Провідна концептуальна ідея сучасних досліджень цього напрямку полягає в тому, що хоча педагогічний дискурс є об'єктивно існуючою системою, що функціонує в освітньому середовищі, проектування його – це свідомо організований і керований процес, який при дотриманні ряду принципів і організаційно-педагогічних умов забезпечує гармонізацію освітнього процесу. У цьому зв'язку найбільший інтерес представляє механізм переходу від ззовні заданого, інституційного проекту педагогічної діяльності, який надається вчителю у вигляді стандартів, програм, методик тощо до коректування цього проекту на суб'єктному рівні, а потім до індивідуальної,

властивої саме даному педагогу форми його реалізації. Цілісність процесу проектування педагогічного дискурсу залежить, таким чином, від об'єктивних і суб'єктивних підстав діяльності педагога, від розуміння його дій по перетворенню запропонованих йому ззовні цілей, змісту, технологій та критеріїв оцінки освіти в його власну, суб'єктивну авторську модель педагогічного дискурсу з індивідуально осмисленими і переробленими цільовими, змістовними, процесуальними і критеріальними характеристиками, адаптованими до його власного, авторського бачення педагогічної реальності [6, с. 86].

Надбання світової і вітчизняної педагогіки, сучасні науково-педагогічні дослідження та практичний досвід багатьох поколінь педагогів переконують, що основні технології в педагогічному дискурсі невід'ємно містять творчий елемент. Специфіка педагогічної творчості полягає в тому, що її об'єктом і результатом є творення особистості, а не образу, як у мистецтві, чи механізму, конструкції – як у техніці. Педагогічний процес розглядають як спільну творчість (співтворчість) педагога й вихованця в ситуації педагогічної взаємодії, у процесі якої відбувається педагогічне перетворення людини [8, с. 213]. Крім того, кожен дискурс – це соціокультурна реальність, що сама перетворює себе, своєрідна причина самої себе. Визначальною рисою дискурсу, є його динаміка, тобто дискурс розглядають як процес творення мовленнєвого витвору або одночасно як процес і результат мовно-мисленнєвої діяльності. Безумовно, найістотнішою відмінністю дискурсу від тексту є визнання того, що дискурс – це складне комунікативне явище, яке вміщує у собі, крім традиційних лінгвістичних параметрів, властивих тексту, й соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації та їхні характеристики, так і про процеси породження та сприйняття повідомлюваного, тобто екстралінгвістичні параметри [9, с. 8].

Іншою особливістю впровадження педагогічного дискурсу є відповідність критеріям передового педагогічного досвіду. До них, на думку вчених, належать: актуальність – відповідність досвіду найважливішим на певному

етапі проблемам навчання і виховання; новизна – наявність у теорії та практиці раніше не відомих знань, форм і методів діяльності; результативність – підвищення рівня розвитку суб'єктів у процесі застосування конкретного досвіду, оптимальне використання сил і часу для досягнення результату; стабільність – використання досвіду в діяльності інших педагогів протягом тривалого часу; раціональність – досягнення високих результатів за розумної інтенсифікації зусиль, засобів і використання часу; перспективність – можливість творчого наслідування досвіду іншими педагогами [10, с. 62-63]. Таким чином, педагогічний дискурс забезпечує не тільки творчій характер діяльності його суб'єктів, а й наступність сприйняття, передачі та проектування дискурсних стратегій.

Технології педагогічного дискурсу ґрунтуються на його структурі. Дослідники вважають, що педагогічний дискурс об'єктивно виділяється на основі наступних конститутивних ознак: певної мети, стратегій, цінностей, підвидів і жанрів, прецедентних текстів і різних дискурсивних формул. Визначальним моментом в мовній діяльності є мета, відповідно до якої розробляється стратегічний план, що включає вибір необхідних для досягнення даної мети засобів. У педагогічному дискурсі виділяються дві основоположні цілі, пов'язані, по-перше, з формуванням структур знань (концептів) у свідомості учнів і ускладненням вже наявних концептів під час навчально-пізнавальної діяльності учнів; по-друге, з соціалізацією підростаючого члена суспільства, тобто наданням йому соціальних цінностей і норм поведінки [11, с. 309]. Отже, педагогічний дискурс виконує не тільки і не стільки комунікативні функції, а й перш за все соціалізаційні.

Також треба зазначити, що в ході впровадження педагогічний дискурс, як будь-яка новітня технологія, має пройти чотири етапи [12, с. 99]: 1) науково обґрунтоване моделювання передового педагогічного досвіду – створення певної теоретичної моделі передового педагогічного досвіду, яка, крім педагогічної новизни, враховувала б відповідні морально-психологічні, науково-теоретичні, науково-методичні, правові фактори. 2) формування

моделі досвіду. Особливістю цього етапу є створення за допомогою понять, схем, рекомендацій, алгоритму дій системи засобів педагогічної, управлінської, науково-методичної діяльності або окремих її елементів. 3) створення (вирощування) досвіду. На цьому етапі теоретичні положення моделі трансформуються в реальну педагогічну діяльність. 4) упровадження в педагогічну практику створеного досвіду. Відбувається воно у процесі реалізації системи науково-методичних і організаційних заходів, які забезпечують використання досвіду в масовій педагогічній практиці. Ці чотири кроки впровадження педагогічного дискурсу визначають необхідність відкритості навчально-виховного процесу, налаштування на конструктивні дії в нових змістових ситуаціях, відкриття нових форм інтеграції різних дисциплін, узгодження власних та суспільних цілей, інтересів і цінностей, і найперше – комунікативність. Роль педагога у системі такого педагогічного дискурсу полягає в мотивуванні, діагностуванні, консультуванні та інформуванні, а роль учня щодо навчального процесу з пасивної перетворюється на активну. Тобто інноваційна професійна педагогіка повинна здійснити інверсію базових понять: від навчання предмету до вивчення предмету [9, с. 11]. У цьому разі педагог повинен в основному виконувати не навчаючі функції, а мотивуючі та контрольні-коригувальні. Саме у цьому випадку навчальний процес повинен мати максимальну диференціацію та індивідуалізацію, оскільки процес вивчення предмету є суворо індивідуальним.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Осипова С.И. Дискурс как объект педагогического анализа / С.И.Осипова, Е. И. Фомина // Сибирский педагогический журнал. – 2012. – № 3. – С. 9-12.
3. Андрущенко В. Технології сучасного педагогічного дискурсу / В. Андрущенко, О. Скубашевська // Вісник інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія. Педагогіка. Психологія: Зб. наук.праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. –К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. –Вип. 14. – С. 13-20.
4. Ежова Т.В. Истоки педагогического дискурса и их роль в формировании его гуманитарного качества / Т.В. Ежова // Современные факторы повышения качества профессионального образования: Материалы XXVIII препод. науч.-практ. конф. – Оренбург: 2007. – Т.7. – С. 95-108.

5. Соколова Л.Б. К проблеме проектирования педагогического дискурса в высшем профессиональном образовании будущего учителя / Л.Б.Соколова // Известия Самарского науч. центра РАН. – 2009. – Вып. 4. – Т. 11. – С. 1148-1154.
6. Суворова С.Л. Феноменология исследования понятий «дискурс» и «педагогический дискурс» / С.Л. Суворова // Вестник Южно-Уральского гос. ун-та. Сер. : Образование. Педагогические науки. – 2012. – Вып. № 4 (263). – С. 84-87.
7. Педагогическое речеведение: Словарь-справочник. Изд. 2-е, испр. и доп. / Под ред. Т.А. Ладыженской, А.К. Михальской; сост. А.А. Князьков. – М.: Флинта: Наука, 1998. – 312 с.
8. Скубашевська О.С. Педагогічний дискурс в інноваційній стратегії розвитку освіти / О.С. Скубашевська // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 67. – С. 201-215.
9. Колток Л. Б. Педагогічний дискурс як засіб інтенсифікації навчально-виховного процесу в сучасній вищій школі: Автореф. дисс... канд. пед. наук 13.00.04 / Л. Б. Колток; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 22 с.
10. Невмержицький О. Педагогічні технології – зваби і загрози / О. Невмержицький // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 97-101.

ОСНОВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НАПРАВЛЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

И. Силадий

Основные технологии и направления педагогического дискурса обусловлены его сущностью, разновидностями и этапами развертывания. Собственно педагогический дискурс является такой педагогической технологией, которая не только аккумулирует в себе, но и реализует в учебно-воспитательном процессе различные образовательные модели и технологии. Объединяя в себе их содержание, формы и средства, педагогический дискурс моделирует пути освоения конкретного учебного материала, а также логику, структуру и интенсивность учебного процесса. В то же время педагогический дискурс предполагает сотворчество педагога и воспитанника в ситуации педагогического взаимодействия, при которой происходит педагогическое преобразование человека. Основными этапами этого процесса является моделирование передового педагогического опыта, схематизация и алгоритмизация педагогической, управленческой, научно-методической деятельности, трансформация теоретических образовательных моделей и внедрения в педагогическую практику созданного опыта. Педагогический дискурс следует рассматривать одновременно как педагогическую технологию, которая отражает дискурс, как тактику реализации образовательных технологий в учебно-воспитательном процессе при наличии определенных условий и технологии обучения. Педагогический дискурс должно выражать и аккумулировать общие признаки и закономерности учебно-воспитательного процесса.

Педагогический дискурс отражает модель учебно-воспитательного и управленческого процессов в учебном заведении и охватывает и специализированные технологии, применяемые в других отраслях науки и практики, а именно, новые информационные технологии и др.

Ключевые слова: человек, образование, педагогический дискурс, технологии педагогического дискурса, направления педагогического дискурса, элементы педагогического дискурса.

MAJOR TECHNOLOGIES OF DIRECTING PEDAGOGICAL DISCOURSE

Ivan M. Syladiy

Major technologies of directing pedagogical discourse are defined by its sense, variability and the stages of development. In reality, the pedagogical discourse is the type of pedagogical technology which not only accumulates and also realizes different educational models and technologies in the educational process. Uniting the plot, forms, and means the pedagogical discourse models the ways of implementing the exact educational material and also the logics intensity and structure of educational process. Simultaneously the

pedagogical discourse foresees the co-creativity of the teacher and the pupil, in the situation of pedagogical cooperation during which the pedagogical reinnovation of the person takes place.

The main stages of this process are the modelling of the current pedagogical experience scheming and algorithming of the pedagogical and administrating scientific pedagogical activity, transforming of theoretical educational models and implementation the gained experience into the pedagogical practice. Pedagogical discourse should be simultaneously defined as the pedagogical technology which reflects the discourse as the tactics of realizing educational technologies in the educational process on the bases of certain conditions and the educational technologies. The pedagogical discourse has to express and accumulate general features and basics of the educations process. The pedagogical discourse reflects the model of the educational and administrating processes in the educational establishment and unites also specific technologies used in other branches of science and practice.

It means the new informational technologies, etc.

Key notions: the person, education, pedagogical discourse, technologies of educational discourse, directions of pedagogical discourse, elements of pedagogical discourse.